

УДК 343.35

Д. Ю. Гуренко

**ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ**

Розглянуто питання щодо характеристики об'єктивних ознак, тобто об'єкта і об'єктивної сторони злочину та складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, який встановлює відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу.

Будь-який злочин як суспільно небезпечне діяння, що вчиняється в реальній дійсності, завжди на щось посягає і породжує певні зміни в оточуючому людину світі. «Кожен злочин, – писав А. Н. Трайнін, – завжди є посяганням на певний об'єкт. Злочин, який ні на що не посягає, у природі не існує» [1, с. 122]. Вчинювані посягання на об'єкт породжують і відповідні зміни в ньому. Як зазначає Н. В. Кузнецова, зміни в об'єкті посягання бувають двох видів: у вигляді завдання фактичної шкоди й у вигляді створення небезпеки, реальної можливості завдання фактичної шкоди [2, с. 20–21]. Тобто злочинне посягання завжди має зовнішній вираз, котрий має дві складові – об'єкт злочину, який свідчить про те, на що саме здійснене посягання, та об'єктивну сторону злочину, яка являє собою зовнішній бік, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, а також вибірково застосованими засобами вчинення злочину [3, с. 116]. Ці ознаки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Вони мають місце у всіх випадках вчинення злочину. Об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [4, с. 107]. Ця сукупність ознак складу злочину передбачається у конкретних статтях закону про кримінальну відповідальність і, як правило, характеризує не всі, а лише найбільш важливі елементи злочину як явища реальної дійсності. Також не завжди співпадають певною мірою об'єкт злочину та ознаки об'єкта у складі злочину, особливо у тих випадках, коли посягання здійснюється на два і більше об'єктів і треба визначитися, який з цих об'єктів визнати основним, а які додатковими. І це має пряме відношення до такого злочину, як посягання на життя працівника правоохоронного органу, і до складу злочину, який встановлює відповідальність за цей злочин, що передбачений ст. 348 КК України.

Окремі проблеми об'єкта, об'єктивної сторони злочину та складу злочину взагалі і посягання на життя працівника правоохоронного органу зокрема досліджувалися у працях таких вітчизняних учених, як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, П. А. Воробей, О. В. Глушков, В. Т. Дзюба, С. І. Дячук, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, П. П. Михайленко, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, С. С. Яценко, та інших вчених. Однак комплексного розгляду потребують такі аспекти цієї проблематики, як співвідношення ознак об'єкта і об'єктивної

сторони злочину та складу злочину і посягання на життя працівника правоохоронного органу, уточнення їх характеристик.

Характеризуючи ознаки об'єкта злочину, передбаченого ст. 348 КК України, українські науковці перш за все звертають увагу на те, що це двооб'єктний злочин, при цьому один об'єкт розглядається як основний, інший – як додатковий обов'язковий. «Об'єктом даного злочину, – стверджує С. І. Дячук, – є регламентована нормативно-правовими актами діяльність правоохоронних органів, а також діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців щодо охорони громадського порядку, їх авторитет. Додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину є життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовця» [5, с. 1119]. О. О. Дудоров з цього приводу зазначає: «Основний безпосередній об'єкт злочину – нормальна службова діяльність працівників правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку. Додатковим об'єктом є життя зазначених у диспозиції ст. 348 осіб» [6, с. 956].

Це, безумовно, правильно, та лише з позиції ознак складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, особливостей його конструкції та розміщення в системі кримінально-правових норм. Що ж стосується злочину як явища реальної дійсності, то тут виходить не зовсім така ситуація, і в цьому переконує звернення до зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу, для чого було вивчено кримінальні кодекси 24 держав світу.

Зокрема, вивчення кримінальних кодексів цих зарубіжних країн демонструє наступне. В кодексах таких держав, як Аргентина, Данія, Іспанія, Китайська Народна Республіка, Республіка Польща, Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччини, Швейцарія, Японія не тільки відсутній взагалі склад злочину, який передбачав би відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, але й у складах злочинів, що встановлюють відповідальність за умисне вбивство, не міститься такої кваліфікуючої ознаки, як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Тобто посягання на життя працівника правоохоронного органу відповідно до цих кодексів буде кваліфікуватися на загальних підставах як злочин проти життя – і тільки, оскільки ознак такого об'єкта, як діяльність правоохоронних органів у цих складах злочинів не міститься.

У кримінальних кодексах Естонської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова статтею, яка передбачає відпо-

відальність за кваліфіковані види умисних убивств, поряд з іншими кваліфікуючими ознаками передбачено вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, а в кримінальних кодексах Республіки Вірменія, Грузії, Латвійської Республіки, Туркменистану, Республіки Узбекистан у такій же статті поряд з іншими кваліфікуючими ознаками міститься вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Тобто основним об'єктом визначається життя, в тому числі працівника правоохоронного органу, а діяльність правоохоронних органів може розглядатися тут лише як додатковий факультативний об'єкт.

Цікавою вважається позиція болгарського законодавця, оскільки відповідно до ст. 116 КК Республіки Болгарія, яка передбачає відповідальність за умисне вбивство з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, основним об'єктом визначається також життя, в тому числі працівника правоохоронного органу, проте є певні особливості щодо визначення додаткових об'єктів, коли ці злочини пов'язані з посяганням на правоохоронну діяльність. Справа в тому, що в п. 1 ч. 1 ст. 116 КК як кваліфікуючу ознаку поряд з іншими в цій частині передбачено вбивство службової особи, представника громадськості, а також військовослужбовця, в тому числі військовослужбовця союзної чи дружньої держави або армії під час виконання або у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків чи функцій, або особи, яка має міжнародний захист [7, с. 94], а в ч. 2 ст. 116 КК як особливо кваліфікуючу ознаку передбачено вбивство судді, прокурора, слідчого або особи зі складу Міністерства внутрішніх справ під час виконання або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи функцій [7, с. 95]. Виходить, що у випадках, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 116 КК Республіки Болгарія, діяльність правоохоронних органів буде виступати додатковим факультативним об'єктом, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 116 КК, правоохоронна діяльність осіб, які прямо вказані в цій частині, виступатиме додатковим обов'язковим об'єктом.

З іншого боку, в кримінальних кодексах Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан мають місце спеціальні склади злочинів, що тією чи іншою мірою встановлюють відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, і відповідно до цих складів життя згаданих в них осіб визначається не основним, а додатковим обов'язковим об'єктом. Проте згадуються ці особи далеко не однаковим чином.

Так, у КК Республіки Білорусь окремий склад злочину, передбачений ст. 362 КК, встановлює відповідальність лише за вбивство працівника міліції у зв'язку з виконанням ним обов'язків щодо охорони громадського порядку і міститься у главі 33 «Злочини проти порядку управління» [8, с. 224], тоді як у КК Азербайджанської Республіки (ст. 287) [9, с. 297] і КК Республіки Казахстан (ст. 340) [10, с. 373] є окремий склад, що передбачає відповідальність за посягання на особу, яка здійснює правосуддя або попереднє розслідування, і міститься серед злочинів проти правосуддя, тобто основним об'єктом тут визначається або порядок управління (Білорусь), або правосуддя (Азербайджан, Казахстан). У тих же випадках, коли працівник правоохоронного органу не підпадає під ознаки зазначених статей, відповідальність за посягання на його життя кваліфікується на загальних підставах як умисне вбивство з такою кваліфікуючою ознакою, як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, і основним об'єктом в цьому випадку буде визначатися життя працівника правоохоронного органу.

В той же час у кримінальних кодексах Киргизької Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан має місце не тільки такий склад злочину, як передбачений ст. 287 КК Азербайджанської Республіки і ст. 340 Республіки Казахстан і як міститься серед злочинів проти правосуддя (відповідно ст. 319, 295, 357) [11, с. 308; 12 с. 125; 13, с. 358], але й серед злочинів проти порядку управління передбачений також склад злочину, що встановлює відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а так само їх близьких з метою перешкодження законній діяльності вказаних осіб щодо охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки або з помсти за таку діяльність (відповідно ст. 340, 317, 329) [11, с. 323–324; 12, с. 132; 13, с. 338]. Тобто відповідно до цих кодексів основний об'єкт у випадках посягання на життя працівника правоохоронного органу буде визначатися в залежності від того, яку функцію він виконує – функцію здійснення правосуддя або попереднього слідства чи дізнання, або функцію охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. В тих випадках, коли потерпіла особа не перелічена у визначених статтях, хоча і має відношення до виконання однієї з вказаних функцій, відповідальність за посягання на її життя буде розцінюватись як кваліфіковане умисне вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, і основним об'єктом буде визначатися життя.

Тобто слід чітко розрізняти об'єкт злочину і ознаки об'єкта у складі злочину, особливо у тих випадках, коли діяння посягає не на один об'єкт, а на два і більше. «Безпосередній об'єкт, – зазначає В. П. Ємельянов, – існує начебто у двох іпостасях – як явище реальної дійсності, відносно якого спрямоване злочинне діяння ... і як сукупність ознак конкретного складу злочину, сформульованого в статті кримінального закону. Під час вчинення злочину винна особа може посягати на два або більше безпосередніх об'єктів, і тоді відповідно до кримінального закону виникають такі ситуації. Якщо ознаки кожного з цих об'єктів містяться в окремих складах злочинів, то й кваліфікація діяння здійснюється за сукупністю складів злочинів. Якщо ж ознаки декількох об'єктів містяться в одному складному складі злочину і вчинене цілком цим складом охоплюється, то кваліфікація буде здійснюватися за складним складом, а злочин буде розцінюватись як складний. У цьому випадку один з об'єктів буде основним, інші – додатковими. Основним об'єктом буде той, який таким вважає законодавець, хоча в реальній дійсності ієрархія об'єктів може бути зовсім іншою» [14, с. 230–231]. Саме те демонструє криміналізація посягання на життя працівника правоохоронного органу в кодексах різних держав світу.

Складність злочину за його двохоб'єктності або поліоб'єктності обумовлює і складність об'єктивної сторони цього діяння, що потребує під час розгляду об'єктивної сторони посягання на життя працівника охоронного органу характеризувати діяння з позиції посягання на кожний з об'єктів. Однак в українській навчальній та науковій літературі в характеристиці об'єктивної сторони цього злочину чи складу злочину частіш за все звертається увага лише на дії, спрямовані проти життя, хоча автори визначають при цьому, що діяння двохоб'єктне, де основним об'єктом є нормальна службова діяльність працівників правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку [5, с. 1119; 6, с. 956]. Так, С. І. Дячук, характеризуючи об'єктивну сторону діяння, передбаченого ст. 348 КК України, вказує: «Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні діяння, спрямованого на позбавлення життя зазначених у диспозиції коментованої статті осіб» [5, с. 1119]; О. О. Дудоров з цього приводу зазначає таке: «З об'єктивної сторони злочин виражається у посяганні на життя відповідної особи, а саме у: 1) вбивстві або 2) замаху на вбивство» [6, с. 956]. Тобто з об'єктивної сторони діяння характеризується лише як посягання на додатковий об'єкт, а про посягання на основний об'єкт жодним чином не згадується. З такою характеристикою об'єктивної сторони цього складного

злочину і складу злочину навряд чи можна погодитися. Якщо ми визнаємо, що основним об'єктом тут є діяльність правоохоронних органів, то і характеристику об'єктивної сторони цього злочину потрібно починати з характеристики посягання на основний об'єкт. Тому, виходячи з конструкції і місця ст. 348 КК України в системі кримінально-правових норм, об'єктивну сторону можливо характеризувати як діяння, спрямоване на перешкоджання нормальній діяльності правоохоронних органів шляхом посягання на життя їх працівників.

Таким чином, двооб'єктність посягання під час вчинення діяння, передбаченого ст. 348 КК України, обумовлює і наявність складної дії, а відповідно і необхідність характеризувати й об'єктивну сторону цього діяння як складного діяння, котре складається з двох взаємопов'язаних діянь, де основним є посягання на нормальну службову діяльність працівників правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку, а допоміжним діянням є посягання на життя зазначених у ст. 348 КК України осіб.

Список літератури: 1. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступлений / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 362 с. 2. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Юрид. лит., 1958. – 220 с. 3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за заг. ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с. 4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько [та ін.] ; відп. ред. Ю. А. Кондратьев ; наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник. – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с. 5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид., перероб. та допов. / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с. 6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-е вид., перероб. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2009. – 1236 с. 7. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова ; перевод с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. статья Й. И. Айдарова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с. 8. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн. : Тесей, 2001. – 312 с. 9. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисл. д-ра юрид. наук, проф. И. М. Аббасова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 325 с. 10. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. д-ра юрид. наук, проф. И. И. Рогова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с. 11. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. П. Стуканова, канд. юрид. наук. П. Ю. Константинова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 352 с. 12. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2003. – 160 с. 13. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Федорова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 410 с. 14. Смельянов В. П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів:

дискусійні питання / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал.— Вип. 17. — 2007. — С. 225–232.

Надійшла до редколегії 21.03.2011

Рассмотрены вопросы относительно характеристики объективных признаков, то есть объекта и объективной стороны преступления и состава преступления, предусмотренного ст. 348 УК Украины, который устанавливает ответственность за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа.

Some issues concerning the characteristic of objective features, i.e. the object and the objective aspect of a crime and corpus delicti specified in the article 348 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes liability for police officer's life encroachment are considered.